Martin Pecina

Knihy a typografie

Host – vydavateství, 2017, 3. vydanie

- 12

  Na světě vychází tolik různých pitomostí, že stojí za seriózní úvahu, jestli náhodou neprospějeme svému okolí tím, že se pokaždé, než něco vytiskneme, důkladně zamyslíme, zda bude přínos hotové věci větší než vynaložený čas a prostředky.

- 12

  (…) Ze skutečných hodnot světská sláva zpravidla neplyne.

- 12

  (…) Ještě v humanismu se považovalo za nečestné, aby spisovatel za svou práci dostával zaplaceno. (…) První honoráře za tištěné knihy se objevily až v šestnáctém století. (…) Tehdy za skutečně úspěšné platilo to dílo, které bylo *hojně patištěno*.

- 25

  Čtenář a sběratel jsou dvě naprosto různé kategorie, byť se mohou v mnoha případech prolínat a většina čtoucí populace je kombinací obou. Čtenář knihy čte, ale nemusí je nutně vlastnit, zatímco sběratel knihy vlastní, ale nemusí je číst. Každý majitel většího množství knih určitě má několik nepřečtených nebo zapomenutých. Čím déle člověk knihy hromadí, tím větší je množina těch, které nečetl… a dost možná ani nikdy číst nebude. Kdybych se zítra ocitl na mizině, může mě uklidňovat vědomí, že k ukojení čtenářské vášně už není nutné kupovat nové knihy, protože těch starých nepřečtených mám stále dost a dost.

- 28

  Lidé sbírají knihy třeba proto, že jsou krásné. Lidská povaha je už taková, že jaksi podvědomě inklinuje ke krásnu, přestože všichni můžeme mít na estetiku diametrálně odlišné názory. Nemusí se nám líbit nabírané záclonky v oknech lužáneckých matek ani úprava hrobů na ústředním městském hřbitově, ale jedno je jisté: člověk má tendenci zkrášlovat a zdobit své okolí, obklopovat se věcmi, které mu přinášejí kromě lapidárního *užitku* i estetický *zážitek*.

- 28

  Výtvarníci a designéři rádi skuhrají, že vkus většiny je pokleslý, ale s tím se patrně nedá dělat nic lepšího než se osobně zasadit, aby láci a kýč přebila kvalita. Knižní grafik se snaží vnímání estetiky ve svém okolí formovat. Má k tomu jedinečný prostředek – médium knihy –, pomocí něhož působí na čtenáře. Nejvíce obálkou, kterou upravuje pouťově, nebo kultivovaně, podle své nátury, ale také volbou písma a prokladu, pečlivou sazbou, vkusnou ilustrací nebo jinou drobnou výzdobou. Může se to na první pohled zdát zanedbatelné, ale pět set tisíc znaků na knihu není tak málo, aby nemělo smysl aspoň se o to pokusit. Upravíme-li nějakou obstojně prodejnou knihu, můžeme tím ovlivnit vnímání desítky tisíc lidí, v případě světového jazyka rovnou miliony… a to přece není tak úplně špatné.

- 30

  (…) Masová produkce, po které tolik volali všichni modernisté a pokrokové mozky ze začátku dvacátého století, s sebou nepřinesla jen větší dostupnost knih, ale v mnoha případech také chvat, nekvalitní materiály, lajdáctví a celkový pokles výtvarné i technické kvality produkce.

- 32

  Dobře upravená a vytištěná kniha má trvalé kvality, proti nimž je zatím každý textový blok na obrazovce jaksi nedomrlý, dočasný, plochý a povrchní.

- 44

  (…) Každý grafický design stojí peníze, ale jen dobrý grafický design peníze vydělává.

- 46

  Řada lidí vůbec netuší, že profese knižního grafika existuje. Mají pocit, že kniha se zhmotní v tiskárně anebo rovnou v knihkupeckém krámě, zřejmě úplně bez doteku lidské ruky. Chápou ještě, že knižní obálka má svého autora, přinejmenším autora fotografie nebo ilustrace, ale autorství použitého písma nebo grafické úpravy je pro ně naprosto abstraktní pojem. Nerozumějí tomu, že i formát knihy musel někdo navrhnout, že okraje stránky, řazení informací, velikost ani typ písma nespadly najednou shůry, ale jsou dílem konkrétního člověka. Knihy svého dětství nemáme spojené s konkrétním písmem ani typem papíru – v paměti uchováváme hlavně ilustrace, které nám připomínají přečtené a prožité příběhy z té doby a atmosféru tehdejších chvil. Typograf, stejně jako textové písmo, je zpravidla služebníkem pracujícím zdaleka nejlépe, když ho nevnímáme.

- 49

  Čím dřív si připustíme, že na standardních zakázkách se obvykle umění neuplatní, tím spíš nám dojde, že přebytek energie lze namířit i jiným směrem – bez ohledu na to, jestli nám takové snažení vynese nějaké koruny navíc, nebo se nakonec projeví pouhým zaplesáním našeho citlivého srdéčka.

- 51

  (…) Typografická úprava má být adekvátní obsahu.

- 59

  (…) Dostupnost informací vytváří povrchní iluzi, že není potřeba vzdělávat se, protože veškeré informace jsou okamžitě v dosahu. Ale nežádoucím efektem té instantní dostupnosti vědění může být také celková, celospolečenská rezignace na vlastní uvažování a na stálé hledání vnitřních souvislostí. Demokratická informace je tedy obrovská zbraň, která se může obrátit proti svému majiteli. Pokud ze souboru informací nepřichází pokrok a poznání, je veškerá demokracie a veškerá snaha technických vizionářů zhola zbytečná.

- 61

  Internetová distribuce slova, ať už v podobě informačního portálu, blogu nebo elektronické knihy, boří veškeré myslitelné bariéry. Na internetu jakákoliv překážka vydání odpadá. Výroba digitálního souboru prakticky nic nestojí, nemusí procházet klasickým distribučním kanálem, je možné šířit jej úplně svobodně všem, kteří o něj budou mít zájem. Svoboda publikovat je nová, krásná, demokratická a opojná. Chrlí nové talenty, ale zároveň také obnažuje neschopnost a idiocii, odhaluje analfabety a zkrachovalé existence. Král je nahý a digitální prostor se zdá být zamořený nicotnými válkami věčných mentálních pubescentů, dětinským básněním, makulaturou, hromadami slovního šrotu, pomníky lidské bezvýznamnosti. A schopnost kličkovat mezi těmito nekonečnými mnohostupy vyhořelých duší – vyhýbat se nástrahám ničím neohraničeného digitálního prostoru – začíná být jednou z klíčových schopností člověka naší epochy.

- 69

  Technický pokrok je samozřejmě fascinující – písmenka, která se celá staletí opisovala nebo tiskla na papír, lze najednou velice efektně a levně zobrazovat ve vysokém rozlišení i na různých typech displejů. Bohužel si zatím málokdo všiml, že kvalita čtení se neodvíjí výhradně od rozlišení zobrazeného písma. Čtečky zdánlivě přinášejí samé výhody: skladnost, nízkou hmotnost, schopnost pojmout stovky nebo i tisíce titulů,

schopnost vyhledávat… ale selhávají v tom nejpodstatnějším, ve kvalitě a kultuře čtení.

- 70

(…) Po pěti stech sedmdesáti letech od vynálezu knihtisku a zároveň po pěti staletích vývoje knižní typografie máme k dispozici čtečky, které dosavadní vývoj do značné míry ignorují. Elektronická kniha na čtečce Kindle zpravidla vypadá jako hrubý rukopis; jako polotovar, který teprve čeká na úpravce, jenž mu dá patřičnou fazónu. Nepochopím nadšení odborníků, zainteresovaných v knižní grafice většinu svého profesního života, z tak nedokonalých a k pohodlnému čtení trestuhodně nepřizpůsobených zařízení. Knižní typografie za dobu svého vývoje prodělala několik proměn stylových i formálních. Každý sazeč, který si prošel praxí v ruční sazárně, vám bez přemýšlení vyjmenuje dvacet třicet pravidel pro dělení slov, složených výrazů a pro mezislovní mezery. Drtivou většinu z nich ale webové stránky ani čtečky nedokáží dodržet.

Jistě, lidé si zvyknou na cokoliv. Na zoufalé televizní programy, náhražky potravin, nekvalitní empétrojky i nekvalitní digitální knihy. Úkolem nás odborníků je upozornit je, že mají požadovat co nejvyšší kvalitu a naučit je takovou kvalitu rozeznávat. A vytvářet silný, permanentní tlak na výrobce hardwaru i softwaru a prodejce analogového i digitálního obsahu. Jinak místo trvalé progrese dospějeme do stavu totální degradace dříve samozřejmých hodnot. Přitom náprava současného slávu je v podstatě triviální a stačí k ní dvě základní věci: za prvé začít přemýšlet a za druhé přizvat ke spolupráci zkušeného typografa.

- 75

Na první pohled by se mohlo zdát, že svoboda manipulovat s obsahem, kterou má čtenář u nedefinitivních typů dokumentů, má samé výhody Dává čtenáři možnost nastavit si takové parametry textu, které pro něj budou nejpohodlnější. Bohužel k tomu drtivá většina čtenářů nemá cit ani vzdělání. Dejte jim na výběr z deseti různých písem. Vyberou si to nejobskurnější, protože jim bude připadat *hezké*. Poskytnite jim možnost nastavovat řádkový proklad – a nastaví si jej na minimum, protože se jim na displej vejde *více textu*. Nechte je manipulovat s okraji stránky… a nastaví si je na nejmenší možnou úroveň, protože nechtějí *plýtvat místem*. Svoboda hrát si na písečku, který byl ještě donedávna vyhrazen designérům a typografům, zkrátka vyžaduje buď velkou dávku drzosti, nebo zkušenosti a poznání. Možná že za dvacet let, až se digitální čtení rozumně ustálí, bude průměrný čtenář schopen orientovat se alespoň na základní úrovni v problematice čitelnosti. Zatím na to rozhodně nemá.

Z toho vyplývá, že nejsnadnější způsob, jak zajistit, aby se text dobře četl, je dát uživateli co *nejméně* možností ovlivňovat výslednou podobu obsahu. (…)

- 85

(…) Jen málokterá kniha ve špatné typografické úpravě si zaslouží být dočtena až do konce.

- 87

(…) Prvotřídní design podmiňuje vznik tištěné knihy a je také jedním z důvodů, proč ji lidé chtějí vlastnit.

- 87

Věci získávají hodnotu tím, že jsou vzácné; svým zmnožením ji ztrácejí. Kdyby někdo nalezl způsob, jak obohatit prostý lid tím, že by nabídl každé dívce smaragdový náhrdelník, dosáhl by pouze stavu, kdy by smaragdy ztratily jakoukoli cenu a žádné děvče by je nechtělo.

- 106

Nevypadá dobře, když je kniha uspěchaná; čtenář potřebuje mít čas seznámit se s knížkou prostřednictvím vazby, předsádek, vstupních stran či vložené ilustrace, pomalu vplout do literárního díla.

- 119

(…) Postmoderní design si s kombinacemi hlavu většinou neláme, protože je založený na principu náhody, citacích, výpůjčkách, ironizování, retro náladách i nostalgii. A i když je míchání nesourodých abeced naprosto legitimní a někdy i osvěžující tvůrčí metoda, každá (typo)grafická ironie, která nevychází z hluboké znalosti historie, zavání v očích odborníka průhledností a trapností. Postmoderní a dadaistické postupy jsou v užité grafice funkční jen tehdy, když jejich spojení vzniká nový význam nebo nová kvalita. Všechno

ostatní je jenom plácnutí do vody, které sice nejprve vyvolá několik soustředných kruhů, ale hladina se pak za dlaní nevzrušeně zavře, jako by se nikdy nic nestalo.

Kombinace písem nám v prvé řadě usnadňuje vytvoření jasné hierarchie textových informací. Když neusilujeme o rafinovaný vtip pro zasvěcené, hledáme takové typy, které společně vytvoří rovnocenný, harmonický partnerský vztah. Volba konkrétních písem potom vychází hlavně z porozumění způsobu, jakým jsou konstruována, ze znalosti jejich inspiračních zdrojů a také z míry kontrastu, jaké potřebujeme docílit. (…)

- 128

Dvě různá písma kombinujeme tak, aby spolu sice kontrastovala, ale zároveň měla nějaké společné pojítko. Kombinovat dvě podobná písma (dvě dynamické antikvy nebo dvě podobné grotesky) je čirý nesmysl.

- 142

Svoboda, kterou nyní jako výtvarníci zažíváme, protože vše je dostupné a povolené, je jednoznačně pozitivní a ozdravná, neboť odpadají veškeré dřívější limity včetně technologických. Konečně máme možnost klást vedle sebe středověkou grafiku a současné plakátové písmo, čínský dřevořez a český novinový typ. Ale každý nárůst svobody zvětšuje prostor pro špatně mířené střely. Spojování nesourodých složek končí buď novou kvalitou, nebo do očí bijícím diletantstvím. Nic mezi tím. To je nejhlavnější důvod, proč se vyplatí mít představu o dějinách našeho oboru. Historie knižní grafiky nás opakovaně přesvědčuje, že každá nová kvalita vychází v prvé řadě z poznání.

- 143

Výjimečný typograf se pozná právě tak, že má schopnost jít za rámec sice v zásadě funkčních, ale zároveň jednoduchých a omezujících pouček.

- 146

Lidské oko posílá do mozku informace nepravdivé nebo zmatečné, přílišné lpění na přesných číslech produkuje pokřivené výsledky. Dobrý designér zásadně spoléhá víc na cit než na exaktní měření, neboť ví, že většina zaručených matematických pravidel a proporčních schémat, na která tak rádi přísahali renesanční intelektuálové, vycházela více ze zbožného přání než z prokazatelné smysluplnosti. Naše vnímání okolí je ovlivněno tělesnými dispozicemi a zvykem – barevná tonalita, mezilehlé prostředí, perspektiva, gravitace, odstředivá síla, naučený směr čtení, obecné principy vizuálního toku… A navíc ještě (vrozená či získaná) schopnost vyhodnocovat různé typy signálů a okamžitě jim přiřazovat správné významy.

- 146

Veškeré optické principy, které ve své práci uplatňujeme, vycházejí z vědomí, že existuje nezanedbatelný rozpor mezi skutečností a tím, co vidíme. Tvorba typografického písma je dokonalým příkladem účelného využívání optických zákonitostí a kompenzací.

- 149

Kovové písmo bylo vždy vázáno na svou fyzickou velikost, neumožňovalo libovolné zvětšení nebo zmenšení. To se změnilo s nástupem fotosazby a dokonalo s rozšířením počítačů, které práci nesmírně zjednodušily a urychlily. Překotný vývoj digitálních fontů sice přinesl obrovskou nabídku klasických i nově vznikajících písem, ale pozapomněl při tom na historický odkaz klasické typografie a na klíčové principy tvorby písma pro konkrétní velikost. Ne všechny vlastnosti digitální technologie bereme s odstupem času jako pozitivní; a možnost písmo v počítači libovolně zvětšovat a zmenšovat prostým tažením myši nebo zadáním číselné hodnoty napáchala nevratné škody. Jakoby přítomnost nástrojů pro jednoduchou změnu měřítka znamenala, že můžeme hodit za hlavu elementární znalosti optiky, se kterými pracovali naši předkové už o několik staletí dřív.

- 196

V průběhu práce mi pod rukama sice vzniká několik konceptů se spoustou mutací a odchylek, ale klientovi zasílám jen jedno řešení – to nejlepší. Zadavatelé mají zvláštní, skoro až nadpřirozenou schopnost vybírat si ty nejhorší návrhy, případně je ještě postupně kombinovat a *dovylepšovat* svými originálními nápady.

- 199

Rozumný designér ví, že v knize musí být nepotištěná místa, nejlépe celé stránky, kde si má oko i čtenář na chvíli odpočinout. Po práci přichází odpočinek a za každým knižním oddílem má přijít zasloužený vakát. Slyšel jsem jednou pána, který tvrdil, že se mu podarilo na stránku vměstnat tolik obsahu, že na ní nezbylo žádné prázdné místo, a propagoval to jako nesmírnou výhodu. A jsou lidé, kteří věří, že v knize za tři sta padesát korun nesmí být prázdné listy, protože čtenář si platí za stránky potištěné. I když jsem v skrytu duše ekolog a mám pochopení pro šetřivé povahy, dávno už vím, že naší planetě více než pět vakátů na jednu prodanou knihu škodí hlavně lidská blbost. Nutkání zaplácnout každé bílé místo plochy mívalo své důvody hlavně v drahotě tiskařského materiálu, a tak se každá prázdná stránka považovala za plýtvání. Horror vacui, strach z prázdnoty, je nemoc známá už od pravěku, ale rozkvět této obsese se datuje od šestnáctého století zejména v Českých zemích, Polsku a Německu, národech tradičních šetřílků. Naštěstí už nežijeme v době, kdy se knihy vydávaly na pergamenu nebo drahých ručních papírech, takže nemusíme s prázdnými stránkami šetřit. Zvláště u tisků, na kterých nám zvlášť záleží. *Čím víc vakátů, tím větší bibliofilie, pamatovat!*

Prázdné stránky pomáhají dát knize dynamiku, rytmus, zčitelnit její strukturu a zpřehlednil obsah. Princip je to vlastně velmi podobný hudbě, která graduje jen tehdy, když *pianissimo* střídá *fortissimo* a když má dílo dynamický průběh. Monotónní hudební alba bez proměny rytmu, melodie nebo důrazu vás dřív nebo později spolehlivě uspí; a nesejde na tom, jestli se zrovna jedná o divoké diskotékové dusání, hudební eskapismus alternativní britské kapely nebo ukřičený finský grindcore. Ačkoliv textová struktura knížky je dopředu napevno dána autorem, typograf má vždy určitý prostor ovlivnit její rytmus, a tím i kvalitu a pohodlnost čtenářského zážitku. Může rozhodnout, zda bude výsledkem jeho práce nepřetržitá nudle textu, začínající na první stránce a končící v tiráži, nebo srozumitelné, přehledné literární dílo, v němž se čtenář bude snadno a rád orientovat. Pro veškerý design potom platí, že mezi potištěnou a nepotištěnou plochou má být harmonický vztah. U reklamního letáku většinou ve prospěch písma a obrazu, v nákladné bibliofilii skoro vždy ve prospěch krásného nepotištěného papíru.

- 226

Poesie se s malůvkami moc nesnáší, každý pokus o „ilustrování“ básní je odsouzen k trapnosti.

- 281

Knížka není plakát na výstavu, který se za měsíc strhne nebo přelepí. Bude své čtenáře provázet roky nebo i desítky let, tudíž pro knižní sazbu vybíráme v prvé řadě písma nenápadná, decentní, ověřená, v jistém slova smyslu tradiční (ale ne nutně historizující). Zvolený typ vždycky určuje, jaký výraz bude literární dílo mít na druhý pohled, až odezní pouťová obálka. Náš výběr nakonec rozhodne, zda text dopravíme z papíru ke čtenáři věcně a bez výrazu, nebo mu propůjčíme špetku expresivity či emoce. Každé dobré textové písmo může být použité v knize. A dobré textové písmo se pozná jednoduše tak, že je skvěle čitelné.

- 283

Ostřílený typograf při výběru textového písma do nové knihy vychází z toho nejpoctivějšího výzkumu na světě – z vlastního čtení. Třebaže je čtenářem zavrženíhodným, protože od textu neustále odbíhá a často sám sebe přistihne, jak namísto sledování obsahu analyzuje strukturu textu, délku dotažnic, kontrast písma či osu stínování. Díky tomu však ví, že existuje několik základních parametrů čitelnosti knižního písma.

- 285

V přírodě se nic neopakuje. Každý jedinec má individuální proporční, anatomické nebo jiné zvláštnosti, které ho od ostatních odlišují. Rychlost, s jakou dva zástupce stejného druhu od sebe odlišíme, je přímo úměrná tomu, jak výrazné jsou jejich vzájemné rozdíly. Když navlečeme partu jinochů do vojenského mundúru a postavíme do řady, okamžitě se z nich stane skupinka složená z téměř identických prvků, které od sebe na první pohled rozeznáme jenom obtížně. S písmem je to úplně stejné. U knižního typu je dokonalá rozlišitelnost znaků hlavním faktorem, který ovlivňuje, jak dobře se nám text bude číst a jak rychle (nebo pomalu) se dostaví čtenářská únava. Na prostoru desítek či stovek stran se můžeme spolehnout jedině na písmo, které má i v malých stupních všechny znaky včetně interpunkce dokonale rozlišené. Potom je můžeme vnímat jako individuality tvořící společný živočišný druh.

- 292

Za dobře čitelné lze považovat jenom takové písmo, které neruší, nebudí přehnanou pozornost a dokonale odlišuje jednotlivé znaky. Umožňuje tím svému čtenáři tu nejúžasnější věc na světě – soustředit se výhradně na samotný text a zapomenout, že v ruce drží čtečku, knihu nebo list papíru, že vůbec něco čte.